

Rozhovor s Christopherem McIntoshem

IMAGINACE JE LEGITIMNÍ NÁSTROJ POZNÁNÍ

Jan Sušer

Dr. Christopher McIntosh (*1943) je britský spisovatel. Studoval filosofii, politologii a ekonomii a získal doktorát na základě práce o rosikruciánech. Přednášel o západním esoterismu. Česky vyšla jeho díla *Rosenkruciáni: historie, mytologie a rituály okultního řádu* (Trigon 1997), *Návrat tetrády* (Trigon 1998) a druhá část jeho knihy *Eliphas Lévi and the French occult revival* jako úvodní studie ke knize Eliphas Léviho *Věda duchů – Kniha moudrých* (Trigon 2011). Žije v Dolním Sasku.

K duchovním tradicím umění jednoznačně patří, zároveň lze ale říci, že spiritualita se bytostně dotýká zejména věcí neviditelných. Jak to podle vás jde dohromady s výtvarným uměním? Jak byste popsal právě roli výtvarna ve spiritualitě?

Umění má stejně jako alchymie duchovní a materiální aspekt. Opravdový umělec se snaží buď předat duchovní poselství, nebo vytvářet díla, která jsou prochnutá duchovní energií, a mají tak sílu ovlivnit a pozvednout pozorovatele – třeba jako ikony východní ortodoxní tradice. Umělec těchto záměrů dosahuje kombinací mnoha různých faktorů. Například různé barvy na diváka různě působí – červená je vzrušující a energizující, modrá zklidňuje a ztišuje. Stejně tak určité tvary a symboly mají různé účinky. Například mnoho velkých umělců minulosti vtělilo do svých děl božské proporce, jako je zlatý řez. Pak je tu celá doména námětů a motivů, které umělec ztvárňuje. Pokud umělec ve své práci vychází ze sdílené duchovní tradice, pak výsledná umělecká díla slouží jako připomínka podstatných prvků této tradice. Dalo by se tedy říci, že skutečný umělec zviditelňuje to, co je neviditelné.

Je umělecká imaginace vlastní jen lidem svého druhu výjimečným, iniciovaným, jakási *imaginatio vera*, nebo je to naopak iniciační cesta, která se může dotknout a proměnit každého člověka? Považoval byste imaginaci za regulérní gnoseologický nástroj?

V umění moderny se připisuje vysoká hodnota umělcově fantazii, zatímco v tradiční kultuře je individuální fantazie méně důležitá než míra umělcova zakořenění v jeho tradici. Zde může být

relevantní koncept Henryho Corbina o *mundus imaginalis*, tedy o světě, který není světem individuální fantazie, ale světem imaginace sdílené komunitou, která následuje určitou tradici. Příkladem je svět Dantovy Božské komedie, jak si ho později v 19. století představoval francouzský umělec Gustave Doré. Doré využil svou živou fantazii k vytvoření ilustrací k této básni, ale vždy měl na paměti Dantovu vizi. Domnívám se – abych se trochu vrátil k první otázce, – že kdokoli může do nějaké míry využít svou fantazii jako prostředek transcendence. Toto se děje v řízené meditaci – „*path-working*“, neboli aktivní imaginaci, jak se tomu říká v kruzích New Age – kde je člověk v představivosti veden řadou symbolicky nabitých obrazů nebo míst, jako jsou tarotové trumfy nebo seffiry kabalistického stromu. Takže pokud jde o druhou otázku, ano, představivost je legitimní gnoseologický nástroj.

Český čtenář vás zná především jako znalce tradic rosikruciánských. Myslíte, že lze hovořit o rosikruciánské vizuální kultuře? Pozorujete její zbytky v současné výtvarné kultuře Západu?

Jistě lze mluvit o rosikruciánské vizuální kultuře, i když nabyla forem, které by autory původních rosikruciánských spisů mohly překvapit. Mohu uvést dva příklady. Prvním je umělecké hnutí vytvořené francouzským rosikruciánem Joséphinem Péladanem v 19. století, které zahrnovalo nejen malířství, ale také

hudbu, drama a literaturu. Zorganizoval sérii uměleckých výstav, *Salons des Rose Croix*, založených na jeho pojetí umění jako něčeho, co by mělo být krásné a povznášející. Druhým příkladem je Rudolf Steiner, zakladatel antroposofie, který

Christopher McIntosh.

se pokládal za tvůrce působícího v rámci rosikruciánské tradice. V souladu s holistickou povahou rosikruciánské vize Steiner trval na tom, že spiritualita by se neměla pouze vznášet v éterické sféře, ale měla by být rukama snesena do sféry hmotné. Odtud tedy jeho četné praktické aktivity: zemědělství, lékařství, vzdělávání, tanec, architektura a jeho velmi osobitý styl umění a výuka umění dětí ve waldorfských školách, která stále pokračuje.

Je umělecké dílo v prvé řadě unikátním výronem umělce nitra, nebo ukazuje k vyšším skutečnostem, které jsou touto cestou umělcem prozkoumávány a překládány do jazyka současníků, byť třeba neuvědoměle?

Některé umění je výlevem umělce vnitřního života. To platí pro většinu moderního umění, ale pokud je dílo pouze vyjádřením tvůrčí představivosti jednotlivce, pak podle mého názoru nejde o skutečné umění, když vzniká pouze na rozhraní mezi individuální kreativitou a tradicí, z níž umělec vychází. Vyskytují se také velmi pozoruhodná umělecká díla vytvořená lidmi s duševním onemocněním, která mají hodnotu v terapeutickém smyslu nebo z hlediska psychologického. Nebo mandaly vytvořené psychologem

C. G. Jungem a některými jeho pacienty, které zjevně odrážejí univerzální snahu o vnitřní integraci nebo o to, co Jung nazval individuací. Mnohé z nich jsou esteticky velmi krásné a věřím, že mohou nést i duchovní poselství.

Vnímáte moderní výtvarné umění jako přerušení duchovních dějin umění na Západě, sekularizaci původně esoterních témat, nebo naopak vidíte kontinuitu? Jak byste hodnotil vliv esoterních idejí na dílo moderních malířů, jako jsou Vasilij Kandinskij, Piet Mondrian nebo Hilma af Klint?

Ano, v dějinách umění došlo k průlomům, který se datuje zhruba od počátku 20. století. Modernistická ortodoxie považuje umění za předmět evolučního procesu neustálých změn a inovací. Od umělců se očekává, že se budou snažit být originální, vyzývaví, nutit k zamyšlení, hledět dopředu atd. Tradiční představy o kráse již nejsou považovány za relevantní, což má za následek, že umění propagované dnešním uměleckým establishmentem z velké části postrádá krásu nebo duchovní význam. Umělec jako Picasso, který měl božský dar, ho mohl využít k vytvoření krásných a povznášejících děl, která by sytila ducha. Místo toho zradil krásu a tvořil nehezke a nesmyslné obrazy. Pokud jde o příklady, které zmiňujete, Kandinskij i Mondrian se vnímali jako součást tohoto evolučního procesu a abstrakci považovali za cestu vpřed. Ačkoli oba čerpali z duchovních myšlenek, v jejich díle to není příliš patrné. Hilma af Klint je něco jiného. Byla ponořena do teosofie, antroposofie a spiritismu a její dílo je těmito hnutími zcela zjevně hluboce ovlivněno.

Co tedy podle vás evropská kultura ztratila, a co naopak získala, tím, že se staré esoterní obsahy přesunuly do hájemství moderního umění?

Myslím, že je třeba na jedné straně rozlišovat mezi mainstreamovým uměním propagovaným módními obchodníky, galeriemi a uměleckými kritiky, které bývá spíše sekulární a neduchovní, a různými alternativními uměleckými proudy, včetně těch ovlivněných duchovními či esoterickými myšlenkami, na straně druhé. Je také třeba vzít v úvahu skutečnost, že umělecká modernita nabývala velmi odlišných forem a začleňovala duchovní a esoterické myšlenky v různé míře

v závislosti na tom, o které zemi mluvíme. Maje v průběhu let s Prahou úzké spojení, viděl jsem, jak se staletá tradice magie a okultismu v tomto městě promítla do děl umělců, jako je Alfons Mucha a v současné době třeba Martin Stejskal nebo Reon Argondian. Podobné příklady existují i v jiných zemích, což jistě bylo pro jejich kultury přínosem.

Co podle vás přináší duchovnímu umění existence mužské a ženské polarity? A co jevy na hranici genderových forem?

Mužsko-ženská polarita, sexualita a erotika jsou ústředním bodem velké části duchovního a esoterického umění. Vzpomeňme si na hinduistické tantrické umění, ilustrace v alchymistických spisech s jejich kopulujícími postavami a umělce jako Austin Osman Spare s jeho silně erotickými obrazy, často kombinovanými s magickými sigiliemi. Pokud jde o hranice pohlaví, postava androgyna je rozšířeným motivem v alchymistické ikonografii.

Může existovat obraz, který je v principu nepochopitelný bez určité duchovní praxe? Může nám spiritualita pomoci pochopit umění?

K první otázce: Ano, krásné mandaly hinduistické, tibetské a buddhistické tradice jsou meditačními pomůckami. Aby byly plně účinné, je třeba pochopit význam různých tvarů, barev a symbolických postav, které obsahují. Součástí práce s mandalou mohou být také určité rituální praktiky. Ke druhé otázce: V mnoha případech ano. Vezměme si například slavnou rytinu Albrechta Dürera Melencolia I. Umělečtí experti si po staletí lámali hlavu nad zhuštěnou symbolikou v ní, ale zdá se, že rusko-americká umělkyně a historička umění Zhenya Gershmanová nedávno konečně objevila skutečný význam obrazu a jeho souborný esoterický rozměr zahrnující kabalou, numerologii, mileniální prorocství a mnoho jiného.

Myslíte, že by bylo možno definovat klíč k odlišení duchovního umění od pouhé esoterické stylizace? Považoval byste za duchovního výtvarného umělce třeba Rudolfa Steinera?

Pokud jde o první otázku, nemyslím si, že existuje jednoznačný rozdíl mezi duchovním uměním a esoterickou styliza-

cí. Vezměte si slavná domovní znamení podél Královské cesty v Praze a jejich symbolické motivy. Mnoho kolemdoucích je bude vnímat pouze jako dekoraci; jiní je budou interpretovat jako symbolizaci různých fází procesu alchymistické transmutace. Pokud jde o Rudolfa Steinera, ano, považoval bych ho za duchovního umělce. Nedávno jsem navštívil antroposofické sídlo, Goetheanum v Dornachu ve Švýcarsku, které je plné jeho soch a obrazů, jako například těch, jež zobrazují Lucifera a Ahrimana jako představitele dvou kontrastních kosmických sil. Estetická kvalita jeho děl je otevřená diskusi, ale není pochyb o tom, že ztělesňují silnou duchovní vizi.

Řekl byste, že současné výtvarné umění dokáže vytvářet jen projekce, nebo může poskytnout skutečné zpřítomnění duchovní reality?

Existuje mnoho současných umělců, kteří tvoří díla duchovní povahy, ale – až na některé výjimky – obvykle nemají tendence patřit do uměleckého establishmentu ani se neomezují na tradiční vizuální umění. Situace se však v jednotlivých zemích liší. Abychom se vrátili k Praze a České republice, existuje zde mnoho skvělých umělců, jejichž dílo odráží duchovní sféru. Mnozí z nich kombinují různá média. Příkladem je filmař Jan Švankmajer, jehož film Faust kombinuje prvky magické, surrealistické a všední a velmi efektně využívá herce i loutky. Dalším příkladem je již zmíněný umělec Martin Stejskal. Jeho nedávná publikace s názvem *Kniha Veselé vědy* je dílem společným, vznikla ve spolupráci s literárním spolkem a obsahuje sérii obrazů inspirovaných alchymií a vylepšených programem s umělou inteligencí DALL E3. Obrazy jsou zároveň krásné, zvláštní, surrealistické a často extrémně humorné. Mnohé z nich zobrazují šibalskou postavu šaška, což má podtrhnout skutečnost, že i humor je jednou z cest k duchovnímu osvětlení.

Děkuji za rozhovor. ■

Mgr. Jan Sušer (*1984) je doktorandem na Husitské teologické fakultě UK. Zabývá se zejména současnou religiozitou a západními esoterickými tradicemi.